

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Natuur en landschap van het oude eiland Putten

J. KUYPERS en H. G. VAN DER WEIJDEN.

Op weinig plaatsen in het zuidwesten van ons land is de historie van cultuur en natuur zó duidelijk uit het landschap af te leiden als nabij de „Ring van Putten”. Het weidse landschap leeft er nog onbegrensd, onvoorbereid op de naderende expansieve groei van de agglomeratie Rijnmond. Evenals de andere Zuidhollandse en de Zeeuwse eilanden heeft het eiland Putten zijn oude kern van laaggelegen grasvelden. De Goesse Poel op Zuidbeveland is hiervan wellicht het meest bekend. Toen voor en tijdens de middeleeuwen de zee door periodieke transgressies een aanval ondernam op het tot in Zeeland doorlopende Hollandveen, bezaten de toenmalige bewoners nog niet die sociale verbondenheid om deze aanval te keren. Veeleer werd door

de toentertijd levende ambachtsheren, als leenmannen van de heren van Putten, de status quo ondermijnd door het delven of „moeren” van veen onder de klei. Hiertoe werd de dunne kleilaag oppervlakkig verwijderd en — nadat het veen, waarvan de as het kostbare zg. „zelzout” leverde, gewonnen was — weer terug gestort, wat tot sterke bodemdaling leidde. Tenslotte resteerden ter plaatse nog slechts enkele opwassen, omgeven door krachtige getijdestromen als Bernisse en Maas en daarbij nog ingesneden door diep eroderende krekken zoals de Oosterleek, thans Oostenrijk of Vierambachtenboezem geheten. Deze opwassen — Biervliet (Biert), Vriesland, Geervliet, Spijkenisse en Putten — werden echter reeds vóór de 14e

Fig. 1. De „Ring van Putten” met onderscheiden ambachten ca. 1305.

eeuw bedijkt en in 1305 verbonden tot de zg. Ring van Putten (fig. 1). Zo ontstond de grote polder Simonshaven met zijn dorpje Simonshaven, genoemd naar de stichter, een jongere broer van Nicolaas III van Putten, Simon van Markenburg genaamd. Tegelijkertijd werden de Welvliet en de Oostenrijk van getijinvloed afgesloten. Tot op heden vervullen deze kreken nog een waterafvoerende taak, waardoor zij door de eeuwen heen bewaard zijn gebleven.

De polders Vriesland en Biert verraden hun ouderdom door hun archaische verkaveling, waarbij wateringten veelal samenvallen met oude kreken. Zo sloot de middeleeuwse mens zich aan bij natuurlijke grenzen. Deze half-natuurlijke opbouw van het landschap vormde, zoals zal blijken, een waardevolle basis voor de ontwikkeling van flora en fauna. Voor de inrichting van drooggevalen gronden in de Grevelingen e.d. kan men er veel van leren. De ontwikkeling van het landschap is duidelijk beïnvloed door het verschil in inklinking. Zo zijn de randen van de polder Biert, gelegen langs de stroomdalen van Bernisse, Oostenrijk en Welvliet,

door het dikke kleidek minder ingeklonken (misschien is het woord „ingeteerd” beter op zijn plaats) dan de — oorspronkelijk hoger gelegen — venige kommen en vormen zij als het ware een ring om deze lage kommen met drassig grasland. Ook in de polders Simons-haven en Vriesland ontbreken deze lage kommen met een dun kleidek niet. In dit type grasland treft men zoveel eeuwen na de bedijking plaatselijk nog een plantengroei aan met een onmiskenbaar brak karakter. Deze vegetatie is vooral aan te treffen waar

Datum : 19-6-1972
 Bedekking : 90%
 Hoogte vegetatie: max. 10 cm
 Oppervlakte : 1,5 × 1,5 m

Fioringras	1.1 v.
Ruw beemdgras	+1 v.
Kweek	1.2 v.
Moeraszoutgras	1.1 v.
Geknikte vossestaart	+2 fl.
Melkkruid	+1 fl.
Aardbeiklaver	3.2 v.
Witte klaver	+1 fl.
Behaarde boterbloem	+1 fl.
Kruipende boterbloem	1.1 fl.
Grote weegbree	+1 v.
Zilverschoon	+1 v.

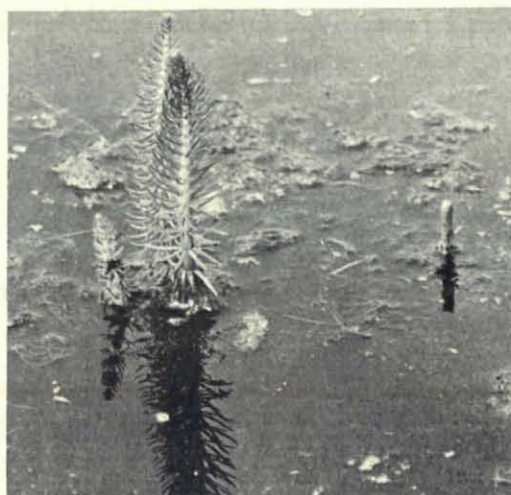

Fig. 2. Lidsteng in polder Simonshaven.
 Foto J. Kuypers.

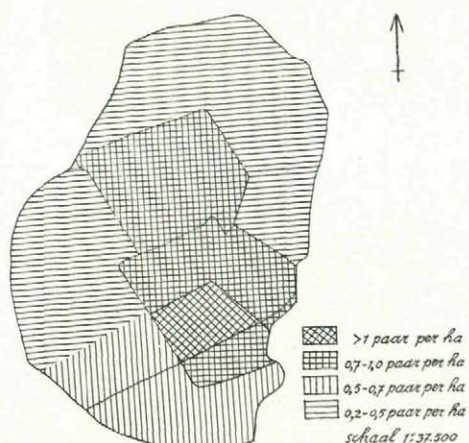

Fig. 3. Weidevogeldichtheid in de polder Biert in 1972.

blijvende beweiding plaatsvindt. Vorenstaande vegetatie-opname volgens schaal Braun-Blanquet, gemaakt in het centrum van de polder Biert op een afstand van vijf meter van een ondiepe greppel, geeft hiervan een beeld.

Tabel 1. Aantal paren broedvogels van de polder Biert in 1972.

Wilde eend	48	Scholekster	7
Zomertaling	7	Kievit	48
Slobeend	20	Grutto	42
Tafeleend	1?	Tureluur	12
Knobbelzwaan	3	Houtduif	6
Patrijs	2	Veldleeuwerik	82
Waterhoen	12	Graspieper	23
Meerkoet	3	Gele kwikstaart	5

Tabel 2. Maximum aantal ganzen per maand in de polders Biert en Simonshaven in de seizoenen 1969-70, 1970-71, 1971-72.

		Rietgans	Kolgans	Brandgans
Jan.	1970	210	1080	240
	1971	810	680	20
	1972	600	175	25
Febr.	1970	300	990	30
	1971	1330	680	5
	1972	2100	1250	165
Mrt.	1971	850	300	—
	1972	500	150	7

Het brakke karakter van de vegetatie — aangeduid door het verspreid voorkomen van o.a. Schorrezoutgras en Zilte rus — hangt waarschijnlijk samen met het brakke polderwater. Het vermoeden bestaat dat hier, evenals in een vergelijkbare oude graslandpolder in de Hoekse Waard, „Het Oude Land van Strijen”, aanvoer van brak kwelwater plaatsvindt. Slechts op enkele plaatsen treedt, zoals in laatstgenoemde polder, in sloten het met de bodem vergroeide *Vaucheria*-wier op, dat door zijn grote reinigingskracht (fosfaatbinding en zuurstofproductie) voor kraakheldere slootjes zorgt, waarin zelfs kranswier (*Chara vulgaris*) zich thuis voelt. Ook Lidsteng (fig. 2), door Drs. L. de Lange (pers. med.) een kwelpreferent genoemd, is door ons plaatselijk waargenomen. Zonder het hier gevoerde beheer en de terreinstgesteldheid zou, ondanks de aanvoer van brak kwelwater, de brakke flora echter reeds lang verdwenen zijn. Het zou stellig de moeite lonen hier nog eens een graslandkartering te verrichten, mede in verband met het voorkomen van ganzen, waarvoor deze polders een belangrijke functie vervullen.

Ook de fauna van de oude polders van Putten mag — zeker voor de in dit opzicht niet zo rijk bedeelde omgeving van het Rotterdamse havengebied — gerust bijzonder ge-

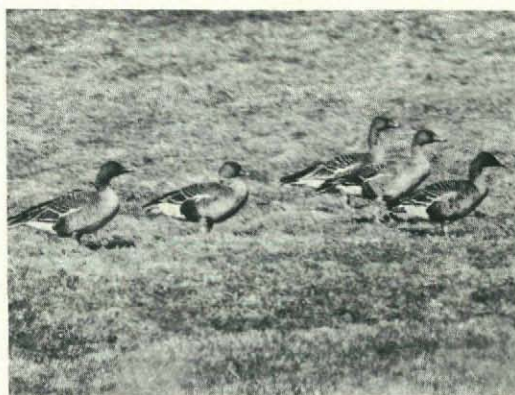

Fig. 4. Kol- en Rietgans in het oude land van Putten. Foto J. Kuypers.

noemd worden. De polder Biert, die niet alleen in botanisch maar ook in ornithologisch opzicht het meest te bieden heeft, kan zeker tot de zeer goede weidevogelgebieden gerekend worden (fig. 3 en tabel 1). De venige kommen van deze polder, die een kwart van het oppervlak innemen, herbergen ongeveer één paar weidevogels per ha, de hoger gelegen randen hebben een geringere dichtheid. De polders Vriesland en Simonshaven zijn minder rijk aan weidevogels, maar toch altijd nog goed voor zo'n 30 paar per 100 ha. De verschillende eendesoorten, die minder aan de laaggelegen gedeelten gebonden blijken te zijn, zijn vrij homogeen over het hele gebied verdeeld. Het talrijkst is de Wilde eend (20/100 ha), gevolgd door de Slobeend (9/100 ha) en de Zomertaling (3/100 ha). Met 35 paar per 100 ha is de Veldleeuwerik de algemeenste broedvogel, de Graspieper komt veel minder voor en de Gele kwikstaart is bepaald de schaarse van de drie kleine weidevogels. De Steenuil is de enige predator die in de polders broedt (2 paar), maar 's winters krijgt hij altijd wel versterking van een paar Torenavalkjes of een Velduil. Over het voorkomen van zoogdieren, en dan speciaal de kleinere soorten, zijn weinig

exacte gegevens bekend. De Haas komt zeer algemeen voor en valt vooral 's winters als het gesneeuwd heeft duidelijk op. In de buurt van de boerderijen, maar soms ook midden in de weilanden treffen we de Wezel aan. Over de stand van muizen en spitsmuizen werden enige gegevens verkregen via een klein onderzoekje van de braakballen van Steenuilen; hierin werden resten aangetroffen van vijf soorten muizen (Veldmuis, Aardmuis, Dwergmuis, Bosmuis en Huismuis) en twee soorten spitsmuizen (Bosspsmuis en Dwergspitsmuis). Van Wijngaarden (4) geeft de Noordse woelmuis op van de rietzoom van Welvliet en Oostenrijk.

Maar het zijn misschien niet eens de weidevogels die het gebied zijn grote betekenis geven. 's Winters vormen deze polders de belangrijkste binnendijkse ganzenpleisterplaats van Voorne-Putten. Vooral de Rietgans en af en toe ook de Kolgans komen hier in grote aantallen voor (tabel 2). Tot voor drie jaar werd ook de Kleine rietgans geregeld in troepen van enkele honderden waargenomen, na die tijd — helaas — slechts incidenteel en in klein aantal. De Rietganzen verschijnen in de loop van december op Putten, meestal iets later gevolgd door de Kolganzen

Fig. 5. *Polder Biert. Foto J. Kuypers.*

Fig. 6.
*Dijkje ten noorden
 van polder Biert.*
 Foto J. Kuypers.

Tabel 3. Aantal paren broedvogels van de Oosten-
 rijk en de Welvliet in 1972.

	Oostenrijk	Welvliet
Fuut	3	1
Roerdomp	??	??
Wilde eend	14	12
Zomertaling	2-3	2
Slobeend	7-8	8-10
Kuifeend	3	1
Tafeleend	2-3	1-2
Fazant	3-5	4-5
Waterral	??	??
Waterhoen	7-9	9-11
Meerkoet	8-10	7-8
Houtduif	2	—
Koekoek	2 ex.	1 ex.
Koolmees	3	2
Winterkoning	4	2
Merel	1	1
Blauwborst	??	—
Roodborst	1-2	1
Snor	1	2
Grote karekiet	2	1
Kleine karekiet	4-6	4
Rietzanger	17-20	25-28
Tijftjaf	1	—
Rietgors	11	12-14

(fig. 4). Vooral in de maanden december en januari wordt ook veel gefoerageerd op bouwland in de aangrenzende polders Schuddebeurs en Zuidland. Het maximum aantal

ganzen wordt meestal, afhankelijk van de weersomstandigheden, bereikt in de loop van februari. Hoewel gegevens ouder dan drie of vier jaar schaars zijn, hebben we toch de indruk dat de aantallen ganzen in dit gebied toenemen. De polders Biert en Simonshaven zijn zeker de laatste jaren de belangrijkste rietganzenpleisterplaats van het noordelijk deltagebied. De slaappleatsen van deze ganzen liggen op de Beninger Slikken en de Slijkplaat. Naast Kol- en Rietganzen worden ook Brandgans en Grauwe gans geregeld, zij het meestal niet meer dan in enkele tientallen, waargenomen. Behalve de ganzen worden 's winters ook veel Goudplevieren en Smienten gezien. Normaal pleisteren hier enkele honderden Smienten, maar in de winter van 1966-1967 werden er zelfs 3000 geteld.

Een aparte beschouwing verdienen de beide oude kreken in deze omgeving: de Oostenrijk en de Welvliet, beide zijkreken van de Bernisse, die eens een machtige rivier was en zelfs tijdelijk de grens vormde tussen West- en Midden-Frankenland (3). Maar terwijl de Bernisse is verzand en met de er langs gelegen Geervliet in slaap is gevallen, hebben de Oostenrijk en de Welvliet veel méér van hun

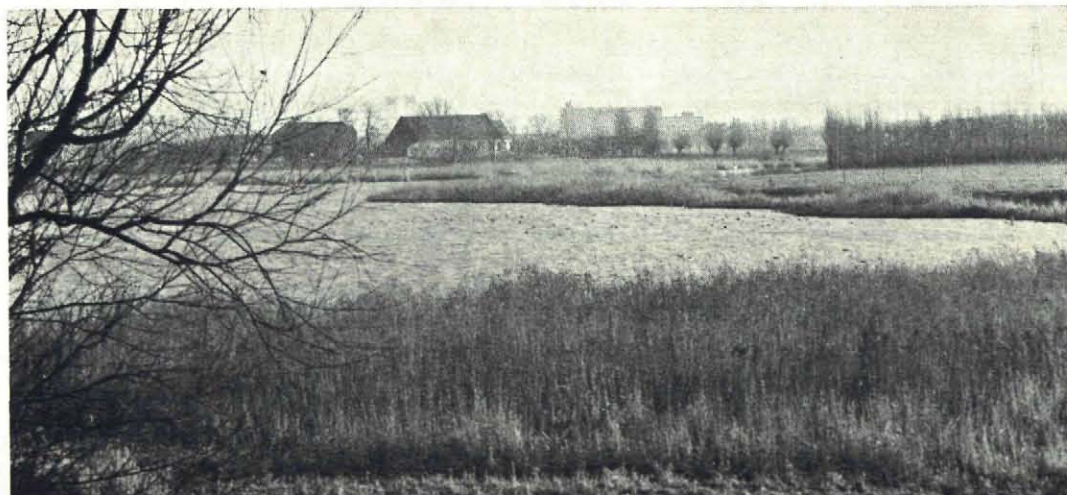

Fig. 7. *De Oostenrijk*. Foto J. Kuypers.

oude karakter bewaard. De vegetatie van de Oostenrijk is door Van der Voo (3) uitgebreid beschreven. De Welvliet komt hier in hoge mate mee overeen. Langs de oevers vinden we een moerasvegetatie met een enigszins brakke inslag. Als pioniers op een glooiende, slibrijke (vergraven) oever treden op: Ruwe bies, Zeebies, Gerande schijnspurrie, Zilte rus, Greppelrus, Kleine watereppe, Pijptorkruid en Moeraszoutgras. In nauwelijks begaanbare verlandingsvegetaties vinden we langs de Welvliet, en in mindere mate langs de Oostenrijk, Breedbladige orchis naast Kamvaren, Kleine valeriaan e.a. Langs de Welvliet heeft zich plaatselijk een elzenbroekbos ontwikkeld, waarin o.a. Zwarte bes voorkomt.

De oevers van beide krekten herbergen veel interessante broedvogels (tabel 3). Er komen vijf soorten eenden geregeld voor: het talrijkst is uiteraard de Wilde eend, maar ook de Slobeend komt er veel voor, voorts de Zomertaling, terwijl ook ieder jaar enkele paren van de Kuifeend en de Tafeleend tot broeden komen. Langs de Welvliet heeft in 1967 een paartje Krakeenden gebroed (med. M. Herweyer, Geervliet) en misschien broedt

er ook af en toe een paartje Bergeenden. In de rietkraag is de Rietzanger de talrijkste broedvogel, verder komen voor: Kleine en Grote karekiet, Rietgors en Snor. Ook de Fuut is er een gewone broedvogel. De Roerdomp is er broedvogel geweest en is dat mogelijk nog, evenals de Blauwborst.

's Winters vormen de beide krekten het voedselgebied voor honderden Kuif- en Tafel-eenden. Andere trouwe wintergasten zijn: Wilde eend, Bergeend en Meerkoet. Geregeld worden ook kleine aantallen Nonnetjes waargenomen.

Uit bovenstaande beschrijving kan worden afgeleid, dat het hart van het voormalige eiland Putten een aantal opmerkelijke kwaliteiten heeft wat betreft flora en fauna. Het is duidelijk dat deze kwaliteiten slechts zijn ontstaan, dank zij de ligging (slechts vijf km van het Haringvliet), de bodemvariatie, de rust, vooral in het winterseizoen, en het sinds eeuwen vrijwel ongewijzigde bodemgebruik. De relatieve betekenis van het gebied kan nog stijgen, indien, zoals valt te verwachten, de dichtstbijzijnde vaste pleisterplaats van ganzen, de polder Nieuwenhoorn op Voorne, aan stadsuitbreiding van Helle-

voetsluis ten offer zal vallen. Daarom is het zeer belangrijk, nu het planologisch overleg over de tracé's van een rijksweg, hoogspanningsleiding en pijpleidingenstraat in volle gang is, de hierboven toegelichte bijzondere waarden nog eens vast te leggen, teneinde ze zo mogelijk veilig te stellen. Tenslotte zal ook de uitbreiding van Spijkenisse zijn tol

van het natuurleven op Putten heffen. Wij hopen, dat men uit verantwoordelijkheid tegenover het nageslacht, dit de mogelijkheid zal laten de historie en natuur van dit landschap te ervaren, zoals dat thans nog mogelijk is. Moge dit artikel daaraan een bijdrage leveren.

Litteratuur:

1. Husson, A. M., 1962. Het determineren van schedelresten van zoogdieren in braakballen van uilen. Zoölogische Bijdragen no. 5, 63 pp.
2. Gouw, J. L. van der, 1967. De Ring van Putten, diss.
3. Voo, E. E. van der, 1957. De Oostenrijk. De Levende Natuur 60: 128.
4. Wijngaarden, A. van der, 1967. Rapport over de verspreiding van de Noordse Woelmuis in Nederland, RIVON-rapport.

Enkele opmerkingen over de Bitterling (*Blackstonia perfoliata*)

GEA ZIJLSTRA.

(Instituut voor Systematische Plantkunde, Utrecht)

Enkele artikelen over de (Winter)Bitterling van Sipkes (13, 14) en De Mey (8) zijn voor mij aanleiding om nog enkele gegevens over deze soort te verschaffen.

Allereerst iets over de geschiedenis van *Blackstonia* in Nederland. Hierover vertellen Sipkes en vooral De Mey reeds het een en ander. Omdat in het nu volgende overzicht naar volledigheid gestreefd is, zult U er enkele al door Sipkes en De Mey genoemde vondsten in terugvinden.

De oudste vermelding van *Blackstonia* „*perfoliata*“ (= *Chlora perfoliata*) voor Nederland betreft een exemplaar dat in 1761 door Van Royen is gevonden bij Staalduin (d.i. bij Hoek van Holland) (16). In 1854 is de plant hier nog verzameld door Van Hennekeler (2); Vuyck zegt in 1906 (17), dat bij Staalduin geen *Blackstonia* meer te vinden is.

In de flora van De Gorter van 1781 (4) wordt de Bitterling voor het eerst vermeld van het eiland Voorne (Brielle); sindsdien komt de soort daar voor.

Weevers deelt ons in 1921 (18) mee, dat de Bitterling ondanks herhaald zoeken niet te vinden is op het Goereese Groene Strand. Pas in 1936 is hij hier voor het eerst gevonden (7). Ook in 1947, 1958, 1965 en 1966 zijn er nog enkele exemplaren op Goeree gevonden, daarna niet meer.

Vanaf 1960 staat *Blackstonia* op Rozenburg (11). We treffen de plant hier behalve in het restant van het natuurreservaat „De Beer” ook aan op een iets noordelijker gelegen terreintje, dat voor iedereen vrij toegankelijk is. In 1968 zijn er twee exemplaren gevonden bij West-Terschelling op een stortplaats met stenen en schelpen, met o.a. Akkerbedstro